

SOKFÉLE.

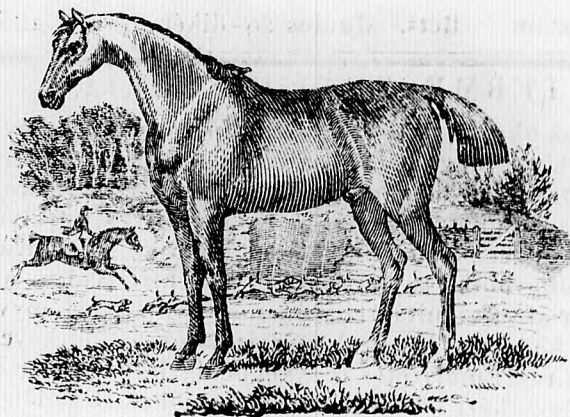
XVII szám Béts. Junius 29-dikén.

1832

TERMÉSZETI HISTÓRIA.

Mi az oka, hogy a' *Természeti História* tudományát, mellynek olly nagy befolyása volna, mind az egész Status javára, mind magánosan kinek kinek esméretére és hasznára, oskoláinkban *közönségesen*, magyar nyelven, nem tanítják? — Mert nintsenek a' végre készített oskolai könyveink. — Az oskolák alsó klaszisaiban kellene már annak tanítását három négy ivnyi kézi könyvek szerint kezdeni. De ezek jó rajzolatok nélkül keveset érnének, rézre metszett képekkel pedig drágaságok miatt közönséges kézi könyvek nem lehetnének. Úgy látszik itt van a' dolog bökkenője! Az e' féle képes könyvek fametszésekkel oltsók ugyan, mivel ezeket az irással együtt nyomtatják, tsakhogy a' fametszések remekmívészt 's remek-sajtót kívánnak. Probát tettem én ez előtt 12 esztendővel a' fametszetéssel, szándékom lévén 4, 5 ivnyi természet historiai könyvetskét kiadni gyermekek számára. A' képek meglehetősek lettek, a' mint itt a' 132 és 133 lapon láthatni. Hozattam azután Londonból Természeti historiát *Bewick* gyönyörű fametszései vel, 's a' szereti metszettem ismét próbául 8 darabot, mellyek az eredetiekhez tökéletesen hasonlók lettek, de a' mi sajtóink alatt szépségeket elvesztettek, és felette drágák. Tzelt tehát ezekkel sem érhettem. — Az ánglus munkával vetekedő remek fametszések, mellyeket akkor készíttettem, méltóknak tartotta Ó Felsege FERDINÁND ifjú Magyar Királyunk és Ausztr. Koronörökös remekmivekből álló Kir. Tárába felvenni. — Most meg vagyok győződve felőle, hogy egy új találmány szerint köremetszett képekkel legkönnyebben tzélt érhetnénk, 's kissebb és nagyobb természet historiai kézi könyvekhez legoltsóbb árron juttathatnánk a' tanuló magyar ifjúságot. Erre kívánom a' Szüleket 's oskolai Tanítóinkat itten figyelmetesekké tenni. Imé próbául közlök itt négy rajzot, az ánglus fametszések után köre metszve. Az első az *ánglus vadászló rajza*, melly, mint a' többi is, az eredeti rajzolatól tsak annyiban különbözik, hogy azt szép velin papiroসা szebbíti.

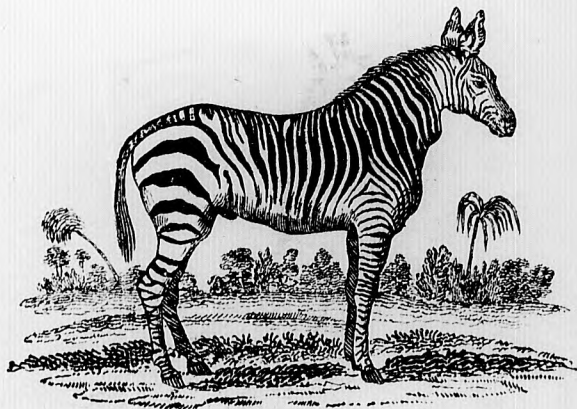
Toldalék a' M. Kurishoz.

ANGLIAI VADÁSZLÓ.

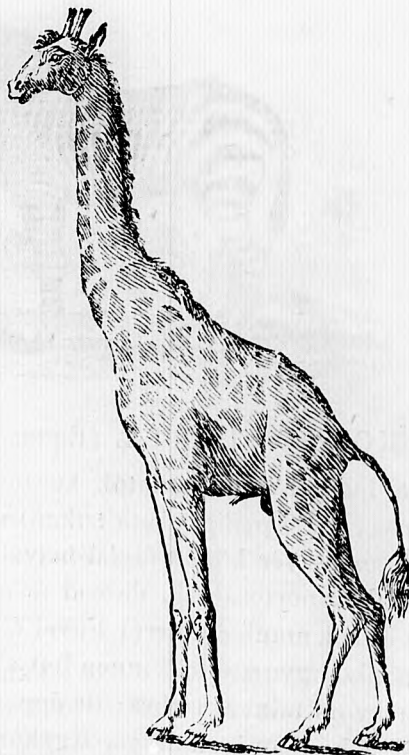
Bewick hét fajtát rajzolta le az angol lovaknak; ezek: *Arabsfaj*; *Futtató*; *Vadászló*; *Lovagló*; *Hintósló*, *Terhhuzó igás ló*; *Közönséges lektikás ló*. — Az itt szemléltethető Vadászlóról ezeket említi. Közfaj ez a' futtató és erős igás lovak között; a' honnan az európai lötenyésztésben legderekabb fajtának tartják. Tüze, serénysége esmeretes, s minthogy a' futást könnyűségével és erejével legtovább győzi, postálkodásra ez a' legjobb ló. Tenyésztés végett ezt a' fajt hordják ki leginkább Angliából külföldre, s igen drágán fizetik az árrát; a' hol azután más fajtákkal keveredvén maradéki különbféle fajokat szaporítanak.

Alig van a' teremtések között olly sokféle és egyszersmind olly nagy hasznú állat az emberre nézve, mint a' Ló. Figyelmet érdemel, hogy a' házi állatok közül a' *Lovak* és az *Ebek* fajai leginkább elváltoztak a' népek és nemzetek minémüségök és éghajlatjok szerint. Jeles tulajdonságaik mintegy nemzetiek: az *arabs* lovak rendkívül könnyűk és tartósak; a' *persiaiak* igen szép termetűk; a' *spanyol* de kivált az *ánglus* lovak legderekabbaknak tartatnak; a' magyar lovakat többnyire tsikó korokban idejek előtt már eltsigázzák, mégis tartósak, elgyőzik a' strapátziát, az igáztatást.

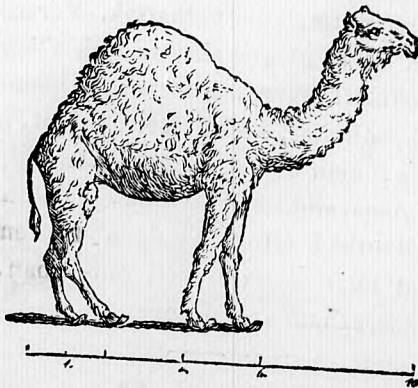

TSÍKOS LO ; TZEBRA. (*Equus Zebra*).

Egy a' legszebb emlősállatok között. Teste fejtér, fekete barna, majd pedig fekete tsikokkal, Termetére nézve a' ló és öszvér között foglal helyet. Hazája déli Afrika a' hol tsoportosan él, de vad és megszelidítése sok időbe és sok munkába kerül. Fűvel él 's nyert mint a' ló. Rendkívül gyors állat, innen lett a' spanyol példabeszéd: gyors mint a' tzebra; de éppen ezért nehéz megfogni, a' honnan igen drága. Egykor már annyira vitték Portugalliában, hogy négyet, mellyeket a' Királynak Áfrikából küldöttek ajándékba, megszelidítettek, úgy hogy hintó eleibe foghatták. Verszáliában is megtanítottak egyet nyereg alá; de csak a' legnagyobb vigyázással lehetett igazgatni, mert igen kemény szájú, 's ha erőltetik, mindjárt kirug. Kétségkívül, ha a' Tzebrának hazája, nem a' vad Hottentóták földje volna; eddig régen megszelidítettek volna, valamint a' vad lovak házi állatokká tettettek; de a' Hottentót több gyönyörűséget talál a' természeti vadságban, mint a' munka által szereshető szelídségben.

GIRAFFA, TEVEPARDUTZ. (*Giraffa Camelopardalus*).

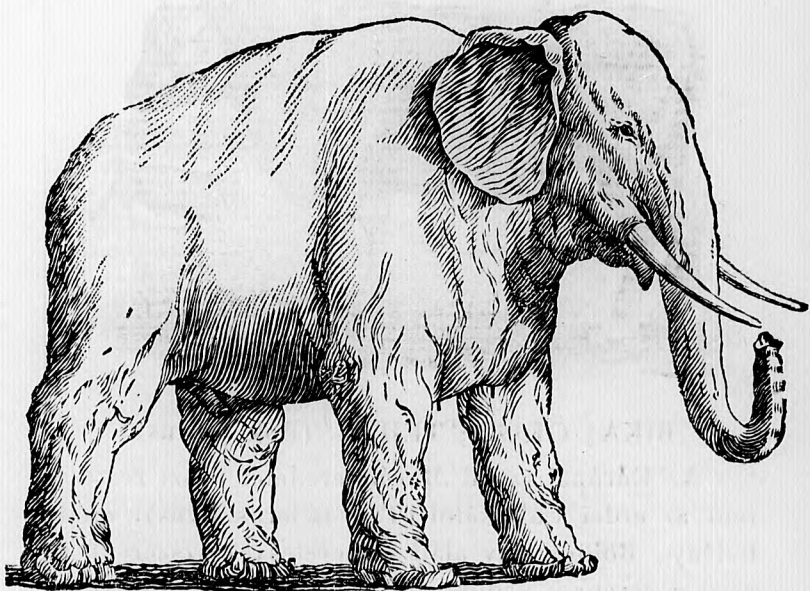

KÖZÖNSÉGES TEVE. (*Camelus Dromedarius*).

Puszpángfára metszett rajzok, Cosandier Ferdinánd által, készültek 1820 -Jan.

ba
na
15
eg
tsi

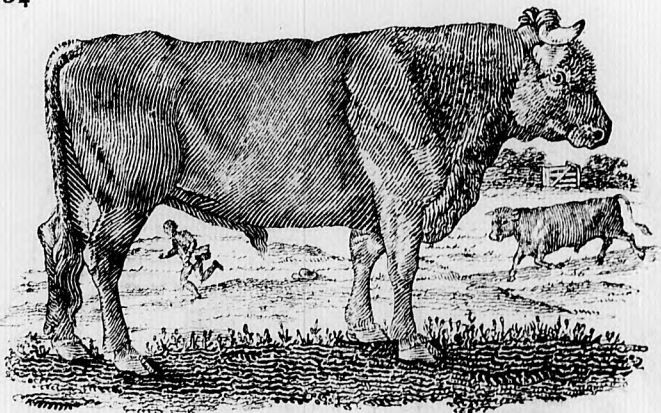
sz
sá
fo
sz
sz
ha
tsa
ve
nö
Lá

NAGY ELEFANT. (*Elephas maximus*).

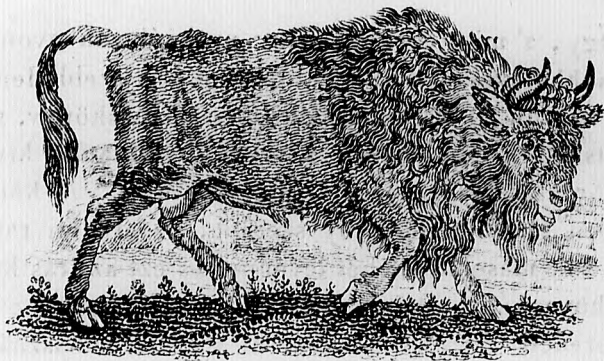
Ez a' rettenetes teremtés találtatik közép Afrikában, és déli Ásiában, főképpen Ceylánban, és legnagyobb minden szárazai állatok között, melly szinte 15 lábnyi magasságú. Bőre kemény, a' hátán tsaknem egy hüvelyknyi vastag, és mind e' mellett is a' bogarak tsipésére igen érzékeny, leginkább szürke színű.

Főműszere az orra, melly néki lélekzet vételre, szaglásra, ordításra, víz szívásra, eledelének megfogására, és szájába tömésére, hadazásra, és ezer megfoghatatlan mesterséges foglalatosságokra, kéz gyanánt szolgál. Három lábnyira kinyujthatja azt, és ismét visszahúzhatja egy lábnyira. Annak a' végén, mint egy hajtható horog vagy on, és ezzel tsemókat kiöldhat, tsatokat kitsatolhat, több darab pénzeket egyszerre felvehet, apró virágokat letéphet, 's a' t. Eledele tsupa növény és fagalyakból, riskásából 's pázsitokból áll. Lásd: Földi. Természeti Históriáját.

BÍKA; ÖKÖR; TEHÉN. (Bos Taurus).

Az Európai szelid *Marha* eredetét veszi részszerént az erdei vadbikától (*Taurus ferus Urus*), melly Belény, Bölöny név alatt esmeretes, részszerént az Áfrikai serényes vadökörtől (*Taurus ferus, Bonasus*). Ehez képest két különböző hasonfaját különböztetjük meg Európában, úgymint, a' Svájti vagy Tiroli rőt színű zömök fajt, és a' szőke kartsú fajt, a' millyen a' Magyarországi. Szinte olyan hasznos házi állat a' marha az emberi nemzetre nézve, mint a' ló. Sok ezer emberek, mint p. o. Helvétziában, déli Amérikában 's a' t. egész életekben semmi más eleséggel nem élnek, hanem a' mit nékiek az ő teheneik adnak. Tej, túró, sajt legközségesebb eledelek, 's kereskedésbeli jövedelmek. A' marha tenyésztetés hazánkban is fő fő ága a' gazdasági jövedelemnek. Hány ezer meg ezer tulkokat, göblyöket hizlalunk Béts számára esztendőnként! Magunk tehén hússal is megelégszünk, tsakhogy megmutassuk szomszéd sógorainknak, millyen derék kövér ökröket tudunk mi nevelni. — Bikáink szilajok, kivált a' pusztákon, szelidebbek, szaporítóbbak a' falukon és városokon.

BELÉNY, BÖLÉNY. (Bos Urus). Auerochs.

Ettől származott, a' mint állítják az európai szelid marha. Találtik még vadon Lithvániának és Sziberiának rengeteg erdeiben; a' hol, kivált a' bikáji, nagyságokkal a' mi legnagyobb ökreinket is felyülhaladják. Veres színű tüzelő szemeiből szelidíthetetlen vadsága néz ki. Nagy fejében, melyet szüntelen fenyegetőleg lesütve tart, 's a' nyakában rendkívülvaló erő van; 's azt érezvén akármelly fenevaddal mérész megvívni. Könnyűséggel felveti a' legnagyobb bikát és a' medvét a' levegőbe, és sarló szabású kurta szarvaival egy tsapással kihásítja béleket. Színe fekete rőt; nyakán a' szőre köröskörül serény. A' nyelve lapja éles, mint a' tormareszelő. Eledele fű és fakéreg. A' bikája húsz mázsát 's többet is nyom. Itt Bétsben az állatok Ts. K. Tárában láthatni kitömve azt a' Belénybikát, melly 1792 — 1794-ben a' Pesti későbbben pedig itt a' Bétsi Hetzben elég próbáit adta kegyetlen erejének. Elégvén a' Bétsi Hetz, 1796-ban ez az egy állat tudta magát a' tűz közzül kitörni, 's minden kártétel nélkül egy kertbe vette magát, a' hol megfogták, és azután sok esztendeig tartatott a' Schönbrunni állatos kertben élete végéig.

Így, a' mint ezen fél árkus próbául van nyomtatva, sokkal kevesebbe kerülne és mégis szebb lenne, (t. i. nálunk *) a' természethistóriai képeskönyv, mint fametszéssel, ámbár így kétszeri nyomtatást kíván, először a' rajzokkal, és azután az írással. A' kömetzésben tett új találmány szerént, az eredeti rajzról igen sok másolatot lehet levenni, és ezt az írás közzé akárhova bényomtatni; még pedig úgy, hogy ez által egy eredeti rajzolat sok ezer meg ezerszer használtathatik másolatra. Ezt az egy módját látom, hogy oltó iskolai kézi könyvek készíttethessenek magyarul a' természeti história tanítására. Négy árkusnyi könyvetske, mellyben elég képek lennének kezdők számára, ha t. i. az közönségesen felvétetnék Collégiuminkban és Gymnasiuminkban, egy forintba sem kerülne. Felsőbb klaszisek számára nagyobbakat is kellene írni. Nekem telyességgel nem tzelom, hogy magamat ilyen könyvek készítésére ajánljam; hanem kiadások módjáról a' Sokfélében hővebben ki fogom gondolatimat fejteni, és ha a' Szülék 's Tanítók szíves hazafiúi igyekezetemet pártolják; ezen Toldalékban több ilyen rajzok, fognak megjelenni. — Az esztendő végevel kiadandó lajstroma Újságom Érdemes Olvasóinak meg fogja mutatni, ha valyon tehettem e' a' Haza oltárára ilyen áldozatot vagy sem.

Rejtett szó.

Az egészet nem kívánom sem nekem sem tenéked;
Két tag, az elseje részed, — másika menedéked.

Megfejtés: a' 16-dik Szám. Eke.

T. M.

*) Bewick munkájának 1-ső darabja, melly az emlős állatokat foglalja magába, 526 lap, ötszáznál több rajzolat van benne, 's író velin papirosra nyomtatva mégis tsak 20 for. az ára. De nekünk nints velin papirosunk, sem ánglus sajtónk, sem húsz 's harmintz ezer vevőre nem tarthatunk számot. — Magyar Bewick-ről tehát nem is álmodozhatunk!